

Н.Қ. Мағзұмова¹, С. Бенчич²¹Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан;²Пан-Еуропа университеті, Братислава, Словакия
(E-mail: bencic77@gmail.com)

Поли- және моноэтностық ортадағы мәдениеттің психологиялық ерекшеліктеріне теориялық талдау

Қазіргі уақытта Қазақстанда мәдениетке, тілге, ұлтқа, ұлттық мінез-құлыққа көп көңіл аударылып жатыр. Сонымен қоса Қазақстанда поли- және моноұлт топтары тұрады. Моноға біз бір ұлт адамдарын жатқызамыз, олардың салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, мінез-құлқы, қабілеттері, мәдениеттері, тағы басқаларды жатқызамыз. Политоптар деп көптеген ұлттардың қосындысын айтамыз, оларға әдет-ғұрпы, салт-дәстүрі мәдениеті, тағы басқаларды жатқызамыз. Полиэтникалық жағдайда этникалық толеранттылық мәселесі де мәнді. Басқа этникалық мәдениеттерді қабылдау, сыйлау үшін, ең алдымен, өзінің мәдениетінді қабылдау, сыйлау, оның позитивті құнды екенін ұғыну, оған деген сенімділік, басқа мәдениетпен жиі байланысқа түсу — міне осы жағдайлар мәдениаралық толеранттылықтың негізін құрайды. Мінез-құлықтағы өзгеріс міндетті түрде мәдениеттегі өзгерісті білдіреді.

Кілт сөздер: этномәдени, полиэтникалық, мәдени құндылықтары, мәдени этникасын зерттеу, парадигма, этностық жеке даралық, эмпирикалық зерттеу, әлеуметтік-психологиялық.

Этномәдениеттің, сондай-ақ бұл бағытпен Қазақстанда айналысып жүрген ғалымдарымыз Б.Ә.Әмірованың этностық жансақ нанымдардың оқыту процесіне әсер ететіні туралы зерттеулері, С.М.Жақыпов, Қ.Б.Жарықбаев, А.Т.Малаева, Л.К.Көмекбаева ғылыми еңбектерінің маңызы зор. Біздің зерттеу жұмысымыздың мақсаты — поли- және моноэтностық топтардың мәдени айырмашылықтарын зерттеу. Біздің елімізде ұлттардың мәдени этникасын зерттеу кең өріс алған жоқ, бұл тақырыптағы еңбектер, ізденістер де жеткіліксіз. Зерттеулер өте аз деп айтуға болады. Этникалық мәдениет ең маңызды факторлардың бірі болып табылады. Полимәдениет пен полиэтностық өзара әрекет жағдайында еуропалық сананың ерекше типтерін анықтайтын механизмдер туындайды. Әрбір мәдениеттердің өзара әрекеті олардың өзара рефлексиясы мен өзара бейнелеулері үшін жағымды жағдайлар жасайды [1; 411]. Адамның қоршаған ортамен қатынасында адамзат бірлестігінің мәдени құндылықтары әлеуеті байқалады. Ол медиатор арқылы (Л.С. Выготский) белгілі, сөз, символ, салт-жоралар, этномәдени белгілер, олар санада халықтың тіршілік әрекетінің дамуымен ұйымдастыру тәсілі жайлы білім ретінде белгіленіп, болмысты жалпылап бейнелейтін мәнге айналады (А.Н.Леонтьев). Солар арқылы ғана табиғи психикалық формалар идеалды адам қабілетіне айналады. Нәтижесінде индивид өз мәдениетін меңгереді: мінез-құлық мәдениеті (қажеттіліктер, аффектілер, қарым-қатынас, әрекет), рухани мәдениет (ойлау мәдениеті, сөз мәдениеті); психиканың реалды (табиғи) формасы идеалды, мәдени формасы бола бастайды. Этномәдени парадигмада дамудың базалық процесіне мәдени белгі символикалық жанамалауды көп бейнелі формасы жатады.

Біздің зерттеуге негіз болған адамның этномәдени даму мәселесін этномәдени парадигмада қарастыруға болады. Этномәдени парадигма субъективтілік пен объективтіліктің арасындағы, адам табиғаты мен социумның, индивидуализация мен социализация процестерінің арасындағы айырмашылықты жеңу барысында жүзеге асады. Дамудың этномәдени парадигмасының мәселелері этномәдени әлемнің индивидуалдылық әлемге және индивидуалдылықтың этномәдени объектігін айналу және азаматтық әр түрлі мәдениет паттерндерін туғызу механизмдерін табу және суреттеу болып табылады.

Болашақтағы зерттеудің мақсаты этномәдени парадигма міндеттерінің бірі адамның этномәдени дамуының психологиялық заңдылықтарын табу, басқаша айтсақ, оның этностық индивидуалдылығының дамуы оның этномәдени ілемге қосылу болып табылады.

Зерттеудің мақсаты: поли- және моноэтностық ортадағы мәдениеттің психологиялық ерекшеліктерін эмпирикалық зерттеу.

Зерттеу пәні: поли- және моноэтностық топ өкілдерінің психологиялық ерекшеліктерінің көріну жағдайлары.

Зерттеу өзектілігі: жұмыстың өзектілігі, қазіргі уақытта Қазақстан мәдениетті, әдет-ғұрыпты, мінез-құлықты дамытудан алдыңғы қатарда тұр. Поли- және моноэтностық топтардың ерекшеліктерін анықтау, олардың политоптар мен монотоптардың этностық мәдениетін салыстырып, айырмашылықтарын көз жеткізіп, ерекшеліктері табу, поли- және моноэтностық топтардың мәдениетіндегі ерекшеліктердің бар екенін дәлелдеу қажет.

Тәжірибелік маңыздылығы: зерттеуден алынған мәдениетке тәрбиелеу және дамыту мақсатында арнайы тренингтер және дамыту жаттығуларын қарастыруда қолдану.

Болжам: поли- және моноэтностық ортаның психологиялық ерекшелігі бар болса, онда осы екі ортадағы этностық өзіндік сананың да ерекшелігі бар.

Зерттеу міндеттері: 1) этнопсихология мәселесіне арналған әдебиттерді талдау; 2) әдістемелер мен талдауларды жасау; 3) әдістемелерді эксперименталды поли- және монотоптарға өткізу; 4) зерттеу нәтижелері бойынша салыстырмалы талдау.

Біздің елімізде болып жатқан соңғы жылдардың оқиғалары қоғам өміріндегі ұлттық факторлардың жоғарғы мәнділікке ие екенін көрсетуде. Полиэтностық полимәдениет жағдайында өмір сүріп отырған адамның ұлттық сипатта дамуына қоғамдық өмірдегі өзгерістер әсер етеді. Қазіргі уақытта біздің полиэтностық қоғамда өтіп жатқан экономикалық, әлеуметтік-саяси, мәдени, демографиялық және басқа да процестер елімізде өмір сүріп жатқан барлық халықтардың ұлттық сана-сезімдерінің көтерілуімен түсіндіріледі. Жеке бір адамның және этностық өзіндік санасының деңгейі, көпұлтты қоғамның әлеуметтік-психологиялық және атмосферасын белгілі бір мәнді дәрежеде анықтайды. Этностық өзіндік сананың құрылымы, этностық идентификация, өз «менің» бастан кешіруі, әсерленуі, өзіндік қатынасты белсендіру, этнорухани мәдениетке, ұлттық тілге, халық творчествосына, дініне, әдет-ғұрпына, мәдениетіне деген психологиялық орнықтылық сияқты белгілермен анықталады. Этнофакторлардың мәнді өсуі этностық өзіндік сананы күшейтеді. Этностық өзіндік сана жеке қасиеттердің әр түрлі деңгейдегі иерархиялық байланысын детерминациялайды, қасиеттердің және интеграцияланған индивидуалдықтың дамуының жүйелі ұйымдастырушысы функцияларының орындайды әрі реттейді. Этностың басты объективті тасушысы болып табылатын «ұлттық мәдениеттің» әлсіреуі барысында өтетін этностық өзіндік сананың күшеюін «этникалық парадокс» деп айтуға болады. Бұл парадокстың болу себебі ұлттық өзіндік сананың компенсациялаушы функциясымен байланысты, соны күшейту және бекіту, этностық өзіндік сананың объективті негізі – халықтың, этностың, ұлттың өзіндік қайталанбас мәдениеттің әлсіреуінде пайда болатын негативті әсерлерді теңестіреді [2; 57].

Қазіргі жаңа этнопсихологияда өз бетінше дамып жатқан бақтардың бірі – психофизиологияның, когнитивті процестердің, естің, эмоцияның, сөздің, этностың ерекшеліктерін салыстырмалы-мәдени зерттеулері жатады. Этнопсихологияның әдіснамасы өте күрделі. Этносты құрайтын индивидтің қасиеті мен тұтастықты құрайтын ұлттық мәдениет қасиеттері бірдей емес, мәдениеттің және психологияның зерттеулері арасында этнопсихологияға байланысты үнемі белгілі бір ажырау болады. Сондай-ақ этностық ерекшеліктер жайлы бір қорытынды жасау үшін, қандай да бір салыстыру керек деген ой көлеңкелеп тұрады. Сондықтан да этноцентризм мәселесінен қашу үшін оны терең түсіну керек. Халықтардың психологиялық ерекшеліктері жайлы абстарактілі, негізделмеген қорытындылар ұлттық сезімдерді қорлауы мүмкін. Осы сұрақтарды талдауда пәнаралық гуманитарлы ғылымдар, атап айтқанда, этномәдениеті бізге көмектеседі. Мұнда индивидуалды сана-сезімдер сол мәдениетте қабылданған адамның жалпы моделінен тәуелді болады және олардың құндылықты-нормативті аспектілері талданады [3; 351]. Г.У.Қцова этностық өзіндік сананың әлеуметтік топтардың этномәдени болмысқа белгілі бір қатынасы, әлемді қабылдаудың ерекше тәсілі ретінде қарастырады. Этномәдениет бағыттағы зерттеулер позитивті этностық және мәдени идентификацияның қалыптасуының психологиялық механизмдерін табумен айналысады.

Этномәдениетті түсінуге деген алғашқы ықпал социосфера парадигмасында этностық процестерді зерттеумен байланысты болды. Ол парадигманың бастапқы алғышарты этнос — әлеуметтік құбылыс, сондықтанда қоғам даму заңдарына бағыну керек, өзінің меншікті заңдары жоқ деген сеніммен байланысты болады. Және этнос жүйелілі деген идея біртектілік, идентификация ретінде түсініліп, сана-сезімдердің бөлінбес бөлігі деп анықталады. Этностық жүйедегі мәдениеттің маңызды функциясына этносты сигнефикативті жүйе ретінде анықтайтын белгі — символикалық функциясы жатқызылды. Сигнефикативті жүйеге тіл ғана емес, этнос құрылымында коммуникативті рөл атқаратын басқа да элементтер жатады. Ұзақ жылдар бойы этномәдени мәселесін дәстүрлі жағдайда тек фольклор мәнінде қарастырды. Оны ұлттық дәстүрлердің рухани және тұрмыстық

аспектілеріне апарды. В.Бромлей осы сұрақты талдай отырып, мәдениетті этностық аспектісі жайлы айтып, оны «өндірістен тыс мәдениет» деп аталады, яғни мәдениет адамдардың күнделікті материалды және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру сферасында қаралады [4; 153]. Шындығында, тұрмыстық мәдениет этностық қатынаста дәстүрлі қырларды көбірек сақтайды. Этномәдениет мәселесін қарастыруда этномәдени реттеу жүйелеріндегі дінді аттап кетуге болмайды. Этностық тарих этногенез факторлар жүйесінде діни кешендердің маңызды ролін көрсетеді, әсіресе этномәдени интеграциядағы діни құндылықтар, «православиелік» және «мұсылман» әлемі сияқты суперэтностық тұтастықтар құру мәселесі, сондай-ақ этностық бірлікті қалыптастыру мен сақтаудағы діннің маңызды ролін көрсетті. Сөйтіп, «социосала» ықпалындағы зерттеулер этномәдениеттің көп функцияларын ашады — рухани, тұрмыстық, материалды-өндірістік, саяси-тәрбиелік, гуманитарлы білім салаларын осы функциялардың біреуін азайту немесе мойындамау ерте ме кеш пе этностық мәдениеттің тұтастығын бұзуға әкеледі. Этномәдениет пен этногенезге деген екінші ықпалға Л.Н.Гумилевтің биосфералық концепциясын жатқызуға болады. Л.Н.Гумилевтің пікірінше, этностық мәдениет — өз элементтері мен байланыстарының өзара әрекетін беретін күрделі көпдеңгейлі құрылым. Этномәдениет — ол тұтастай феномен, оны этностық немесе этностық емес белгілері бар фрагменттерге бөлу дегеніміз — этномәдениеттегі творчестволық трансформацияға деген қабілеттен бастарту. Ең маңыздысы, сол этномәдениетте архаистік мағыналар мен түсініктер бар, соның арқасында этномәдениет тек қана кеңістікті ғана емес әрі рухани әсерленуге қолайлы уақыт өлшемдерін де береді. Этностық тұтастықтың негізгі белгісі ерекше сипаттағы этностық мәдениет, оны қалыптастыратын элементтер, біріншіден, белгілі этносқа ғана тән мінез-құлықтың ішкі қайталанбас стереотипі (психикалық құрылыс), екіншіден, объективті шарттар мен факторларды қалыптастыруға әсер ететіндер: табиғи (территория, ландшафт, геокосмостық аномалия), әлеуметтік (жергілікті өндірістік-экономикалық жағдай және өркениеттің деңгейі, қоршағандар, байланыстар және саяси мұра), этномәдени (күрделілік пен белсенділік деңгейі, яғни этностардың жасы, көршілер, этнос-субстраттар, алдыңғы мәдениет, олардың элементтері, тіл, идеялық мұра), антропоморф (этностардың антропобиологиялық ерекшеліктері). Л.Н.Гумилевтің пікірінше, мәдениет пен этнос әр түрлі жоспардағы құрылым. Этнос органикалық сфераға жатса, мәдениет жасанды құрылым, этностар өзінің этногенетикалық бағдарламасын жасайды. Сондықтанда техника — жасанды этностық процестердің индикаторы [5; 10].

XX ғасырдың 60–70-жылдарынан бастап әлемдік масштабта халықтардың өз тұрмыс салтын сақтауға ұмтылу, ерекше тұрмыстық мәдениеттің мәнін көрсету, этностық идентификация мәселесіне байланысты процестер қатты белең алды. Бүгінгі күні этностық қайта өрлеу жаңа замандағы адамзат дамуының басты факторы болып отыр. Адамдардың өзі түпкі шығу тектеріне көңіл бөлуі әр түрлі формаларда көрінеді: көне ескі салт дәстүрлерді реанимациялау, кәсіби мәдениетті фольклоризациялау, өзінің ұлттық мемлекетін құру [6; 244].

«Мәдениет» ұғымы психологиялық ұғым ретінде түсінілуде. «Этнос» пен «мәдениет» ұғымының арасындағы байланыс жайлы бірнеше көзқарастар бар. Мәдениетті психиканың этносаралық айырмашылығы негізінде жатқан басты фактор деп анықтайды. Бірқатар этнопсихологиялық мектептер мәдениет пен психологиялық арасындағы байланысты, ең алдымен, жеке басты сипаттамалар негізінде зерттейді. Американдық психолог Г.Триандис этнопсихологияның пәні ретінде «субъективті мәдениет» деген ұғымды бөліп көрсетті. Философиялық және әлеуметтік концепцияларда репрезентативті мәдениет (Ф.Тренбрук) деген термин кіргізілді. Ал психолог Д.Матсумото мәдениетті ұрпақтан ұрпаққа берілетін адамдар тобының, бірақ әр индивид үшін әр түрлі болатын мінез-құлықтың, сенімнің, құндылықтардың, ішкі ыңғайланулардың жиынтығы деп түсіндірді. Бұл анықтама топтық және индивидуалды сананың ішкі мазмұнына қатысты. Мәдени-шарттанған мінез-құлық салт жораларда тіркелгендіктен, нәтижесінде (мінез-құлықтың жалпы, автоматтанған тәсілдері) адамдар тобын жалпы мәдени құндылықтарға, мінез-құлық нормаларына және қарым-қатынасқа қарай бөлу жүзеге асады. Мәдениет мінез-құлық пен қарым-қатынасқа әсер етпейді, құндылықтар, нормалар, рөлдер, әлеуметтік когнитивті және аффективті процестер, әдет-ғұрыптар арқылы жанама әсерлі қағидалар болып табылады. Егер сіз өзіңіз жататын мәдениетті түсінгіңіз келсе, ең алдымен, оның базалық құндылықтарын түсінуге тырысыңыз: бұл өзіңіздің, адамның мінез-құлықтарының жасырын мотивтері мен мағыналарын түсіндіретін тура жол [7; 264].

Біздің еліміздегі этнопсихологиялық мәселелер туралы зерттеулерді екі негізгі бағытта қарастыруға болады. Жұмыстардың бірінші тобын көптеген ұрпақтардың шығармашылық даналығының негізі болатынын халықтың психологиялық тәжірибесін зерттеп құрайды [8, 9].

Осы тәжірибені ғылыми тұрғыда зерттеудегі маңызды қадам ретінде Ш.Уәлихановтың, Ж.Аймауытовтың, Т.Тәжібаевтың еңбектерін атауға болады. Бүгінгі таңда осы дәстүрді Қ.Б.Жарықбаев, С.М.Жақыпов, Н.Елікбаев, тағы басқалар болып табылады [10; 154]. 70-жылдардан бастап еліміздің бірталай ғалымдарының профессор Н.Джандельдиннің «Ұлттық психологияның табиғаты», профессор Н.Елікбаевтың «Ұлттық психология» еңбегінде бүгінгі этностық психологияның кейбір теориялық әдіснамалық мәселелері қамтылған. Сонымен қатар аталған ғалымдар көптеген ғылыми конференцияларда этностық психология тақырыбына байланысты мақалалармен халық көпшілікке ой салуда.

Бүгінгі этнопсихологиядағы міндеттерді айта отырып, В.К. Шабельников халықтардың өткен кезеңдегі психикалық тұрпат өзгерістерін өзгертіп, зерттеп қана қоймай, болашақ кезеңде де алдын ала болжау жасау қажет екенін атағаны мәлім. Бұл, әрине, сананың детерминация механизмдері мен геобиодетерминациясын зерттеп білгенде ғана мүмкіндігі бар. Ғалым Қазақстанның айрықша аймақтық-биосфералық жағдайына сәйкестенетін ұлттық дәстүрлер мен текстік өмірдің өзін психологиялық жана формаларымен салыстыруда жете түйсінуге тоқталған [11; 166].

Зерттеу объектісі: поли- және моноэтностық топ мүшелері. Эксперимент № 36 Қарағанды облысы Шет ауданы Талды ауылы мектеп оқушыларына 2016 наурыз айынан бастап жүргізілді. Зерттелушілер зерттеуге белсенді қатысты. Еш қарсылық реакцияларды көрсеткен жоқ, көмектесемін деген ниетпен қатысты. Зерттеу алдында зерттелушілерге жауап бланктері таратылып, әдістемелерге жауап беру жөнінде нұсқау берілді. Оқушылар инструкцияны тез қабылдап, орындауға кірісті. Әдіснамаларды толтыру барысы 1 сағат 20 минут уақытты алды. Бірінші Л.Г.Почебуттың «Мәдени құндылық бағдар тесті» өткізілді, екінші О.И.Комиссарованың «Топтағы нормалық қалауларды өлшеу әдіснамасы» өткізді, үшінші В.В.Столин «Тұлғаның өз-өзіне қатынасын зерттеу әдіснамасын» жүргіздік. О.И.Комиссарованың әдіснамасында шамалы қиындықтар болды, бірақ бұл қиындықтарды оңай жеңдік. Л.Г.Почебут, В.В.Столин әдіснамаларын нұсқаулықты тез түсініп, оңай орындады. Әдістемелер қазақ тілінде болды. Тілдік бөгеттер болмағандықтан, сұрақтарды түсінуде қиындықтар туындаған жоқ. Оқушылар зерттеуге белсенді қатысты және нәтижені білуге қызығушылықты танытты.

Моно- және полиэтникалық мәдениет жағдайында өмір сүріп отырған адамның ұлттық сипатта дамуына қоғамдық өмірдегі өзгерістер әсер етеді, әсіресе біздің полиэтникалық қоғамда өшіп жатқан экономикалық, әлеуметтік-саяси, мәдени, демографиялық және басқа да процестер елімізде өмір сүріп жатқан барлық халықтардың ұлттық сана-сезімдерінің көтерілуімен түсіндіріледі. Жеке бір адамның және этностың этникалық сана-сезімінің деңгейі көпұлтты қоғамның әлеуметтік, психологиялық және атмосферасын белгілі бір дәрежеде анықтайды. Этникалық сана-сезімдердің құрылымы, этникалық эдентификация өз «Менің» бастан кешіруі, әсерленуі өзіндік қатынасты белсендіру, этнорухани мәдениетке ұлттық тілге, халық творчествосына, дініне, әдет-ғұрпына мәдениетіне деген психологиялық орнықтылық сияқты белгілермен анықталады. Этнофакторлардың мәнді өсуі этникалық сана-сезімдерді күшейтеді. Этникалық сезімдер индивидуалды қасиеттердің және интеграцияланған индивидуалдықтың дамуын жүйелі орындайды әрі реттейді [12].

Полиэтникалық жағдайда этникалық толеранттылық мәселесі де мәнді. Басқа этникалық мәдениеттерді қабылдау, сыйлау үшін, ең алдымен, өзінің мәдениетінді қабылдау, сыйлау, оның позитивті құнды екенін ұғыну, оған деген сенімділік басқа мәдениетпен жиі байланысқа түсу — міне осындай жағдайлар мәдениаралық толеранттылықтың негізін құрайды. Мәдениет — адам творчествосының өнімі. Мәдениет жеке әлеуметтік-экономикалық формацияда этникалық, ұлттық таптық, топтық мәдениет ретінде дамиды. Мінез-құлықтағы өзгеріс міндетті түрдегі мәдениеттегі өзгерісті білдіреді. Әрбір мәдениеттің өзара әрекетті олардың өзара рефлексиясымен өзара бейнелеулері үшін жағымды жағдайлар жасайды. Адамның қоршаған ортамен қатынасында адамзат бірлестігінің мәдени құндылықтары потенциясы байқалады. Медиатор белгілі сөз, символ, саят-жоралар, этномәдени белгілерді қолдана отырып, оларды халықтың тіршілік әрекетінің дамуымен ұйымдастыру тәсілі жайлы білім ретінде белгілеп, болмысты жалпылап, бейнелейтін мәнге айналдырады. Солар арқылы ғана табиғи психикалық формалар идеалды адам қабілетіне айналады. Нәтижесінде индивид өз мәдениетін меңгереді: мінез-құлық мәдениеті, ойлау мәдениеті, сөз мәдениеті, психикалықтың реалды (табиғи) формасы идеалды мәдени формасы бола бастайды. Бұл формалардың маңыздылығы поли- және моноэтностық топтағы қарым-қатынас мәдениетінің ерекшеліктерінің психологиялық маңызын анықтайды [13; 96].

Жалпы, эмпирикалық зерттеулер нәтижелерін сандық және сапалық талдау нәтижесінде жұмыстың мақсат-міндеттеріне сай іріктелініп алынған әдістемелерді жүргізу мен оларды өңдеу, болжамдардың статистикалық сенімділігін тексеру нәтижесінде болжам толығымен дәлелденіп, тамәмдау жұмысы өз мақсатына жетті деп айтуға толық негіз бар.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. — М., 1995. — 410 с.
- 2 Национальное и интернациональное в воспитании: сб науч. тр. АГУ им. Абая / Под ред. В.К. Шабельникова. — Алматы, 1994. — 56 с.
- 3 Коул М. Культурно-историческая психология: наука будущего. — М.: Когито-Центр; ИП РАН, 1997. — 351 с.
- 4 Джакунов С.М. Этнопсихологические проблемы социализация личности // Этнопсихология и этнопедагогика. — Вып. X. — Алматы, 1998. — 155 с.
- 5 Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Антропологический принцип в психологии развития // Вопросы психологии. — 1998. — № 6. — С. 3–17.
- 6 Аймауытов Ж. Психология. — Алматы: Рауан, 1995. — 225 с.
- 7 Баронин А.С. Этническая психология. — Киев: Тандем, 2000. — 264 с.
- 8 Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. — М.: Наука, 1983. — 412 с.
- 9 Бромлей Ю.В. Этнос и этнография. — М.: Наука, 1973. — 280 с.
- 10 Вяткин Б.А. Этническое самосознание как фактор развития индивидуальности // Психол. журн. — 1996. — № 5. — С. 5–12.
- 11 Галустова О.В. Этнопсихология: конспект лекции. — М.: Приор-издат, 2005. — 263 с.
- 12 Левковин В.П. Социально-психологические аспекты этнического самосознания // Этнография. — 1983. — № 4. — С. 23–36.
- 13 Елікбаев Н. Ұлттық психология: көмекші оқу құралы. — Алматы: Қазак ун-ті баспасы, 1992. — 96 б.

Н.К. Магзумова, С. Бенчич

Теоретический анализ особенностей психологической культуры в среде поли- и моноэтнических культур

В статье исследована проблема моно- и полиэтнической культуры в условиях полиэтнического национального характера в обществе. Показана ее роль в нашей жизни, в развитии человека. Влияние моно- и полиэтнической культуры на общественную жизнь, на экономические, социально-политические, культурные, демографические и другие процессы объясняется повышением национального самосознания всех народов, живущих в нашей стране. Принятие других этнических культур, прежде всего с целью осознания их ценности, уважение к ним составляют основу межкультурной толерантности. Характер изменения нравов в обязательном порядке означает изменения в культуре и поведении.

Ключевые слова: этнокультура, полиэтника, культурные ценности, этника, парадигма, этническая индивидуальность, эмпирическое исследование, социальная психология.

N.K. Magzumova, S. Benchich

The theoretical analysis of features of psychological culture in the environment of poly- and mono-ethnic cultures

The paper studied the problem in mono and multi-ethnic culture in a multi-ethnic national character in society affects the human development, especially in our life, in public life, economic, social, political and cultural processes, demographic and other senses due to the increase of national consciousness of all peoples, living in our country. In the case of ethnic tolerance of multi-ethnic tolerance value and the issue is important. Ethnic cultures, acceptance of others, first of all, for the reception of cultural respect and recognition that his valuable positive, culture, and often forms the basis of intercultural tolerance. The nature of the change in the disposition necessarily mean that a change in culture in the behavior.

Keywords: ethnic culture, cultural values, ethnic, paradigm, ethnic identity, empirical research, social psychology.

References

- 1 Gumilyov L.N. *Ethnogenesis and biosphere of the Earth*, Moscow, 1995, 417 p.
- 2 *National and international in education: Collection of scientific works of Abay Kazakh State University*, ed. V.K. Shabel'nikov, Almaty, 1994, 56 p.
- 3 Cole M. *Cultural-historical psychology: science for the future*, Moscow: Kogito-Tsentr; IP RAN, 1997, 351 p.
- 4 Zhakupov S.M. *Ethnopsychology and ethnopedagogics*, X, Almaty, 1998, 155 p.
- 5 Slobodchikov V.I., Isaev E.I. *Problems the course of studies*, 1998, 6, p. 3–17.
- 6 Аумауытов Ж. *Psychology*, Almaty: Rauan, 1995, 225 p.
- 7 Baronin A.S. *Ethnic psychology*, Kiev: Tandem, 2000, 264 p.
- 8 Bromley Yu.V. *Essays on theory of ethnos*, Moscow: Nauka, 1983, 412 p.
- 9 Bromley Yu.V. *Ethnos and Ethnography*, Moscow: Nauka, 1973, 280 p.
- 10 Vyatkin B.A. *Psychological Journal*, 1996, 5, p. 5–12.
- 11 Galustova O.V. *Ethnic psychology abstract the lecture*, Moscow: Prior-izdat, 2005, 263 p.
- 12 Levkovin V.P. *Ethnography*, 1983, 4, p. 23–36.
- 13 Elikbaev N. *National psychology: assistant tutorials*, Almaty: Kazakhskiy Universitet publ., 1992, 96 p.

Репозиторий КАРГУ